

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 339.92:330.341.1

РОЗВИТОК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН

Булатова О.В., д.е.н.

E-mail: olena_bulatova@yahoo.com

Мариупольський державний університет

Обґрунтовано напрями розвитку європейської інтеграційної моделі на засадах поглиблення інноваційної взаємодії країн Європейського союзу з метою підвищення інноваційної конкурентоспроможності. Визначено основні недоліки інноваційної політики ЄС, а саме: низький внесок європейських організацій в науку порівняно з інвестиціями країн-членів об'єднання; відсутність єдиного ринку патентів; несприятлива для розвитку інноваційної активності інфраструктура; недостатність наукових кадрів. Запропоновано шляхи розв'язання існуючих проблем в інноваційній сфері: розширення підтримки Європейського інвестиційного банку по відношенню до приватного сектора; укладання угоди про єдиний для Євросоюзу патент; запровадження змін нормативно-правового характеру, що стосуються захисту прав інтелектуальної власності, реформування державної дослідницької діяльності; створення єдиного ринку досліджень, знань та інновацій в ЄС. Доведено доцільність інтеграційно-інноваційної взаємодії ЄС з усіма партнерами, хто має стратегічне значення для підвищення конкурентоспроможності європейської економіки в умовах глобальної інтеграції.

Ключові слова: європейська інтеграційна модель, інноваційна конкурентоспроможність, стратегія розвитку ЄС, економіка ЄС, Європейський інноваційний простір

UDC 339.92:330.341.1

DEVELOPMENT OF EUROPEAN INTEGRATIVE MODEL IN THE CONTEXT OF FORMING INNOVATIVE COMPETITIVENESS OF THE COUNTRIES

Bulatova O.V., Doctor of Economics

E-mail: olena_bulatova@yahoo.com

Mariupol State University

The directions of development of the European integration model based on innovative interaction of the European Union countries for improving the innovation-based competitiveness has been grounded by author. The main disadvantages of EU innovation policy have been determined, namely the low contribution of European

organizations in science compared with the investments of members of the association; lack of a single market for patents; unfavorable infrastructure for the development of innovation activity; lack of research personnel. The following measures for resolving existing problems in innovation sphere have been proposed: expansion by the European Investment Bank the private sector support; development an agreement on single patent for the EU; implementation the legal change relating to the protection of intellectual property rights and reform of public research; development the single market of research, knowledge and innovation in the EU. The expediency of the further development of integration and innovative interaction of EU countries not only within the European region, by also with all the partners who have a strategic importance for EU competitiveness in terms of global integration has been grounded.

Key words: European integration model, innovation competitiveness, EU development strategy, EU economy, European innovation area

Актуальність проблеми. Внутрішні соціально-економічні проблеми ЄС (складна депресивна економічна і соціальна обстановка в більшості країн об'єднання, старіння населення, скорочення народжуваності, значні легальні та нелегальні потоки мігрантів з Північної Африки, Близького Сходу і Туреччини), а також загострення глобальної конкуренції й ослаблення позицій ЄС в світовому господарстві вимагають визначення відповідних пріоритетів стратегії інноваційного розвитку з метою підвищення конкурентоспроможності.

Формування спільного європейського ринку стало важливою умовою зміцнення конкурентних позицій європейських компаній. Прозорість, визначеність та передбачуваність єдиного ринку дозволила європейському бізнесу ефективно використати можливості економії на масштабі, сприяли ефективному розподілу ресурсів, стимулювали розвиток НДДКР та впровадження нових продуктів і технологій, активізували міжнародну дифузю інновацій. Для країн Європи знання, інновації, інтелектуальна власність, ефективне використання ресурсів стали найважливішими факторами економічного розвитку, що обумовило необхідність адаптації європейської політики до сучасних вимог інноваційної конкурентоспроможності.

Аналіз останніх наукових досліджень. Розширення ЄС останніх років суттєво вплинуло на розвиток теоретичних концепцій європейської інтеграції [1; 2; 3]: *модель «різношвидкісної» інтеграції* (К. Ламмерс, В. Шобле); *концепція концентричних кіл* (Е. Балладюр); *ядро європейської*

інтеграції (піонерні групи); *Європа а ля карте* (Дж. Мейджор), *Європа регіонів* (У. Ванноп). Розширення ЄС, яке відбулося протягом 2000-х років, накопичення внутрішніх проблем розвитку зорієнтували подальший розвиток економічних досліджень європейської інтеграції на пошук шляхів підвищення конкурентоспроможності. У наукових роботах [4; 5] приділено особливу увагу інноваційній складовій сучасної європейської інтеграції, аналізу змісту європейської інноваційної політики і проблемам формування єдиного інноваційного простору.

Посилення соціальної напруги, погіршення економічної кон'юнктури та скорочення конкурентоспроможності в результаті фінансово-економічної кризи потребують корегування стратегічних напрямків інноваційного розвитку ЄС і проведення відповідних досліджень.

Метою роботи є обґрунтування конкурентоспроможності інтеграційного об'єднання ЄС на засадах інноваційної інтеграції та підвищення її ролі у системоутворювальних процесах на рівні глобальної економіки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Згідно міжнародних прогнозів, при збереженні існуючих тенденцій у розвитку економіки Євросоюзу в світовому господарстві в результаті втрати нею необхідної динаміки, гнучкості, інноваційності, до 2050 р. 45 % світового ВВП вироблятиметься в Китаї, 31% – в США і лише 17% – в країнах ЄС. Питома вага Китаю, США і Європейського Союзу в світовій торгівлі відповідно складатиме 51, 17 і 17 %. Посилюється інноваційний розрив між ЄС та США і Японією. Крім того, Китай, Індія, Бразилія почали швидко наздоганяти Євросоюз за рахунок щорічного підвищення продуктивності їх економік на 7%, 3% і 1%, відповідно, протягом останніх п'яти років [6, с. 2]. Зростання обмінного курсу євро по відношенню до долара США протягом останніх років погіршує можливості європейських компаній на американському та інших ринках. Все це вимагає корегування відповідних інтеграційних пріоритетів у контексті розвитку міжнародних відносин, з одного боку, через розвиток внутрішньої політики, спрямованої на підтримку відкритості європейського ринку для товарів та інвестицій з урахуванням зовнішніх факторів впливу глобалізації, з іншого, через формування справедливих правил гри, у т.ч. на ринках основних партнерів ЄС.

Задля забезпечення поглиблення інноваційно-інтеграційної взаємодії безпосередньо всередині ЄС, для підвищення рівня конкурентоспроможності інтеграційного об'єднання в світовому господарстві, на зміну

Лісабонській стратегії в 2010 році було схвалено нову стратегію розвитку «Європа 2020» [7], спрямовану на забезпечення економічного зростання й зайнятості, реалізацію соціальної моделі, що гарантує високу якість життя, продуктивне використання ресурсів і підтримку економічного розвитку. Основними індикаторами успішності реалізації стратегії визнано:

– забезпечення 75%-го рівня зайнятості для населення віком від 20 до 64 років (особливо для жінок, молоді, літніх і некваліфікованих людей та легальних мігрантів);

– фінансування НДДКР на рівні 3%ВВП;

– досягнення цілей енергетичної політики та зміни клімату (в тому числі зменшення викидів парникових газів до 30% відносно рівня 1990 року, збільшення на 20% ефективності використання енергії, отримання енергії з відновлювальних джерел тощо);

– розширення доступу до освіти та зростання рівня освіченості (в тому числі забезпечення вищою освітою 30–34-річних людей на рівні не менш, ніж 40%, зменшення рівня відраховань – не більше 10 %);

– реалізація політики боротьби з бідністю через скорочення кількості осіб, що перебувають за її межею та існують у соціальній ізоляції, на 20 млн. осіб.

Напрямами (пріоритетами) зростання та розвитку європейської економіки в рамках нової стратегії розвитку визнано наступні.

По-перше, розвиток нової економіки, що заснована на знаннях та інноваціях (*smart growth*), здатної забезпечити гармонійний розвиток європейського суспільства. Реалізація цього напряму передбачає: створення Інноваційного союзу (*Innovation Union*), в рамках якого буде забезпечено єдину інноваційну політику, спрямовану на вирішення важливіших проблем суспільного розвитку – зміну клімату, підвищення енерго-ефективності, демографічні зміни та охорону здоров'я; запровадження програми «Молодь в дії» (*Youth on the move*), в рамках якої планується розширити академічну мобільність, покращити якість освіти та професійної підготовки, створити кращі умови для адаптації молоді на ринку праці, підвищити рівень конкурентоспроможності європейських університетів; поширення цифрових технологій та створення єдиного цифрового ринку в Європі (*Digital agenda for Europe*).

По-друге, забезпечення сталого зростання (*sustainable growth*), що ґрунтується на ресурсозберігаючих, екологічно чистих технологіях,

раціональному використанні ресурсів і передбачає: створення конкурентоспроможної низьковуглеродної економіки; скорочення викидів та запобігання втраті біорізноманіття в рамках реалізації програм з охорони навколишнього середовища; забезпечення лідерства Європи у розробці нових екологічно чистих технологій і методів виробництва; впровадження ефективних інтелектуальних електромереж; покращення ділового середовища в масштабах ЄС, що забезпечить додаткові конкурентні переваги європейським компаніям (особливо для малих і середніх фірм). Індустріальна політика, яка охоплює вищезазначені напрями, спрямована на підвищення конкурентоспроможності європейського бізнесу, в тому числі й через розповсюдження міжнародних виробничих мереж (від доступу до сировини для післяпродажного обслуговування), що, в свою чергу, забезпечить адаптацію європейської індустріальної політики до викликів глобалізації та вимог сталого інноваційного розвитку.

По-третє, забезпечення інклюзивного зростання (*inclusive growth*) через сприяння й забезпечення високої зайнятості, досягнення соціальної, економічної та регіональної єдності. Завдання інклюзивного зростання передбачає: підвищення рівня зайнятості через створення нових робочих місць (в першу чергу для жінок, молоді та літніх працівників); управління змінами через інвестиції в професійну підготовку і навчання; модернізацію ринку праці та системи соціального забезпечення, що гарантує отримання вигід від економічного зростання всім регіонам ЄС.

Таким чином, через забезпечення практичної реалізації інклюзивного зростання може бути реалізовано основну мету розвитку європейської інтеграції – формування єдності європейського суспільства, що розвивається на засадах нової економіки, вимогам якої має відповідати європейська інноваційна система. Однак аналіз особливостей розвитку та результатів науково-дослідної сфери Євросоюзу виявив певну групу проблем, серед яких слід особо виділити наступні.

1. *Внесок європейських організацій в науку є вкрай низьким, порівняно з інвестиціями країн-членів об'єднання.* Роль координаторів наукових досліджень відповідно до стратегії розвитку об'єднаної Європи грають Європейська дослідницька рада, Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський інститут технологій. Бюджет цих організацій формується на основі спільних європейських ресурсів. Основна частина бюджету Євросоюзу протягом тривалого часу була спрямована на субсидії аграрному сектору, які в п'ять разів перевищували інвестиції у дослідження

та розвиток. Проте внесок аграрного сектору у формування ВВП ЄС дорівнював не більше ніж 5%. Лише починаючи з 2008 року в бюджеті ЄС відбулось суттєве збільшення фінансування програм, зорієнтованих на економічне зростання.

Особлива роль в реалізації стратегії економічного розвитку і підвищення конкурентоспроможності ЄС належить Європейському інституту технологій, який розглядається як засіб залучення найбільш талановитих студентів і учених зі всього світу, через інтеграцію науково-дослідних груп наукових установ і університетів, а також бізнесу. Європейський інститут технологій функціонує у вигляді певним чином організованої мережі дослідницьких університетів Європи, створених за умов інтеграції науково-дослідних груп університетів, компаній, науково-дослідних інститутів, закликаних забезпечити науково-технологічний прорив Європи. Саме Європейському інституту технологій визначена роль флагмана у сфері інновацій, досліджень і вищої освіти в Євросоюзі. Водночас розподіл інвестицій на дослідження має бюрократичний характер, що істотно впливає на їх ефективність [8]. Доступ до програм має бути спрощений, а підтримка Європейського інвестиційного банку по відношенню до приватного сектора (особливо по відношенню до малого і середнього бізнесу) суттєво розширена. Європейський фонд регіонального розвитку в повному обсязі має розвивати дослідження, спрямовані на розвиток регіональної спеціалізації.

2. *В Європейському Союзі відсутній єдиний ринок патентів.* Країни об'єднання щороку реєструють тисячі патентів, тільки у 2010 р. кількість європейських патентів, зареєстрованих в Бюро патентів й торговельних марок США (*US Patent and Trademark Office, USPTO*) дорівнювала 30,7 тисяч [9]. В Європейському патентному офісі (*European Patent Office, EPO*) було зареєстровано 235 тис. патентів, з яких країнам ЄС належить 28,3% (66,5 тис. патентів.). Серед європейських країн в патентуванні домінують Німеччина, на яку припадає 41,1% всіх європейських патентів (27,4 тис. патентів), Франція – 14,3% (9,5 тис. патентів), Нідерланди – 9,0% (6,0 тис. патентів).

Якщо порівняти рівень щорічного зростання кількості патентів серед розвинених країн світу, то Євросоюз по даному показнику поступається іншим країнам: в цілому по об'єднанню він складав 2,4%, тоді як в США дорівнював 3,0%, в Японії – 4,9% [10]. Створення єдиного ринку патентів в

Євросоюзу ще не завершено, оскільки Європейська система патентів, що контролюється Європейський патентним офісом, заснована на випуску патентів, що визнаються лише в тій країні, в якій були отримані, що суттєво перешкоджає широкому використанню патентів в межах Європейського Союзу і впливає на збільшення вартості процедури оформлення патентів. Практичним виходом з цієї ситуації має стати укладання угоди про єдиний для Євросоюзу патент.

3. *Розвитку інноваційної активності не сприяє існуюча інфраструктура, перш за все у сфері інформаційно-комунікаційних технологій.* Незважаючи на досить високий рівень розвитку інфраструктури науково-дослідних розробок, вона потребує постійного вдосконалення і розвитку. Для розвитку інноваційного потенціалу економіки інтеграційного об'єднання необхідна високоякісна інфраструктура, передусім у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, світовий ринок яких інтенсивно розвивається. За розміром витрат на інформаційно-комунікаційні технології в загальному обсязі ВВП ЄС все ще відстає від США, Японії, цей показник становить відповідно 2,7, 3,3 і 3,4% [11].

Вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій, поява нових методів дослідницької діяльності сприяють більшій спеціалізації науково-дослідних робіт. Позитивно на розвитку інфраструктури ринку інформаційно-комунікаційних технологій впливають зміни нормативно-правового характеру, що стосуються, наприклад, захисту прав інтелектуальної власності, реформування державної дослідницької діяльності, розвитку інвестиційної активності, стимулювання інвестицій в дослідження і інноваційні розробки.

4. *Недостатність наукових кадрів.* У науково-технічній сфері країн Євросоюзу в середньому працюють 29,8% від загального обсягу зайнятих. Як і раніше, основна частина науково-дослідних робітників в країнах об'єднання зосереджена в бізнес-секторі (48,8%), в університетах та інститутах працюють 36,1% [12, с. 223]. Більшість зазначених фахівців сьогодні сконцентровано в Швеції і Люксембурзі (39,5% в кожній країні), Нідерландах (37,2%), Німеччині (36,4%), Данії (36,2). Слід зазначити, що найбільша питома вага осіб з вищою освітою сьогодні зосереджена в великих європейських мегаполісах, що відносяться до категорії NUTS I. Так, в Берліні, у сфері виробництва на 1000 зайнятих така категорія працівників складає 25,6%, а у сфері послуг – 31,1%; у Лондоні – 22,7% і 26,8%; у Брюсселі – 21,7% і 29,1%, в Мадриді – 19,8% і 28,1%, відповідно

[13, с. 113]. Формування к 2014 року Європейського наукового простору протягом найближчих років має створити платформу для вільного переміщення знань, що фактично означатиме створення єдиного ринку досліджень, знань та інновацій в ЄС.

В економічній сфері високорозвинених держав сьогодні спостерігаються кардинальні зміни, пов'язані з формуванням інформаційного суспільства. Розвиток виробництва на основі новітніх інформаційних технологій, відповідне скорочення життєвих циклів товарів та послуг сприяють тому, що основна конкурентна боротьба переноситься все більше в наукову сферу. Країни, які в змозі забезпечити розвиток освіти і науки, в майбутньому можуть розраховувати на провідну роль в світовій економіці, на роль лідера в багатьох галузях діяльності і протистояти тиску інших розвинених країн, в першу чергу США, Японії, а також країн Азії.

Подальший розвиток європейської моделі інтеграції передбачає формування єдиного європейського ринку, відкритого для іноземного бізнесу на паритетних і взаємовигідних началах для європейських компаній на зовнішніх ринках. Глибока інтеграція в рамках ЄС стала важливою умовою розвитку міжнародної конкурентоспроможності європейських виробників на зовнішніх ринках. Внутрішні проблеми розвитку ЄС, невизначеність функціонування єврозони в умовах проблеми суверенних боргів, нестійкості банківської системи, погіршення ситуації на ринку праці, пов'язане із суттєвим зростанням безробіття, інфляційний тиск – все це загострює проблему поглиблення інноваційної інтеграції між європейськими країнами. В той же час, ситуація на світових ринках вимагає адекватного реагування й прийняття відповідної стратегії інтеграційного розвитку з іншими країнами світу, без чого неможливо посилити позиції національних компаній на міжнародних ринках, підвищити їх конкурентоспроможність. Без відкритості зовнішніх ринків, формування єдиних правил ведення торгівлі, впровадження єдиних норм і стандартів сподіватися на посилення міжнародної конкурентоспроможності європейського бізнесу не уявляється можливим. Розмір ринку ЄС передбачає значний вплив на характер розвитку двосторонніх торговельних переговорів. Водночас ЄС є відкритою економікою з високоефективними ринковими механізмами, конкурентною внутрішньою політикою, що має позитивний вплив на бізнес і добробут населення у країнах об'єднання. Все це є привабливим фактором для

розвитку партнерських відносин з ЄС. В умовах, коли багатостороння система регулювання торговельних відносин неспроможна вирішити ці питання, значення розвитку регіональних інтеграційних процесів буде посилюватися, а відтак ЄС буде розвивати інноваційно-інтеграційну взаємодію з країнами не тільки європейського регіону, а всіма партнерами, хто має стратегічне значення для розвитку конкурентоспроможності європейської економіки сучасних глобалізаційних умовах.

Таким чином, досягнення високої конкурентоспроможності ЄС вбачається через досягнення регіональної конкурентоспроможності, де конкурентоспроможний регіон став точкою росту ЄС в цілому, а звідси кожен напрям політики, що реалізується в Євросоюзі, має територіально виражений ефект, а безпосередньо регіональна політика є інтегрованою частиною єдиної економічної політики Європейського Союзу, що обумовлює комплексне вирішення проблеми подолання асиметричного розвитку регіонів. Регіональна політика ЄС ґрунтується на чітко визначеній нормативно-правовій базі, що забезпечує послідовність і прозорість її реалізації; характеризується просторовою спрямованістю та комплексністю; основною метою регіональної політики є вирішення довгострокових структурних завдань розвитку об'єднання через створення таких умов, за яких ринкові стосунки могли б розвиватися найбільш ефективно. Важливим результатом розвитку регіональної політики в ЄС є зміна самого підходу до неї, визнання пріоритетності її завдань для успіхів інтеграційних процесів в цілому.

Висновки. Формування єдності європейського суспільства, що розвивається на засадах нової економіки, висуває особливі вимоги до європейської інноваційної системи, в розвитку якої виявлено низку проблем: низький внесок європейських організацій в науку порівняно з інвестиціями країн-членів об'єднання; відсутність єдиного ринку патентів; розвитку інноваційної активності не сприяє існуюча інфраструктура, перш за все у сфері інформаційно-комунікаційних технологій; недостатність наукових кадрів. Використання різних форм взаємодії – від формування кластерів простих форм до міжнародних конгломератів, дозволяє при всій багатосторонності інтересів досягати певних рівнів консолідації регіонів ЄС з метою збільшення конкурентних переваг. З урахуванням динамічного розвитку геополітичної ситуації і розширення Європейського Союзу успішна реалізація регіональної політики має особливе значення для

збалансованого і гармонійного розвитку континенту, де регіон розглядається як найважливіший резерв внутрішньої єдності європейської інтеграції.

Подальший розвиток європейської моделі інтеграції передбачає інноваційну взаємодію з країнами не тільки європейського регіону, а всіма партнерами, хто має стратегічне значення для розвитку конкурентоспроможності європейської економіки в умовах глобалізації. Механізми багатовекторної інноваційної інтеграції країн ЄС мають стати предметом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hardacre A. The EU and the Diplomacy of Complex Interregionalism / A. Hardacre, M. Smith // *The Hague Journal of Diplomacy*. – 2009. – No4. – pp. 167–188.
2. Stubbs P. Stretching Concepts Too Far? Multi-Level Governance, Policy Transfer and the Politics of Scale in South East Europe / P. Stubbs // *Southeast European Politics*. – 2005. – Vol. VI, No. 2. – pp. 66–87.
3. Wannop U.A. The Regional Imperative: Regional Planning and Governance in Britain, Europe and the United States / U.A. Wannop. – London, Jessica Kingsley, 1995. – 441 p.
4. Белозубенко В. С. Инновационная система Европейского союза: особенности формирования и развития: монография / В.С. Белозубенко. Донецк: ДонНУЭТ, 2012. 456 с
5. Шелюбская, Н. В. Новые направления инновационной политики ЕС / Н. В. Шелюбская // *Проблемы теории и практики управления*. – 2003. – № 4. – С. 63–68.
6. State of the Innovation Union 2011. Report From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu>
7. Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union: [Електронний ресурс]. // *European Economic and Social Committee [Official website]*. – Режим доступу: <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.int-opinions.15480>.
8. Cotgreave P. Big challenge ahead for EU science: [Електронний ресурс]. / P. Cotgreave // *BBC*. – 30 November 2006. – Режим доступу: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/6160657.stm>
9. Science and Engineering Indicators 2012: [Електронний ресурс]. // *National Science Foundation [Official website]*. – Режим доступу: www.nsf.gov/statistics/indicators/.
10. Science, technology and innovation in Europe. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. – 125 p.
11. Eurostat yearbook 2010. Europe in figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. – 402 p.
12. Key figures on Europe. 2010 edition. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. – 245 p.
13. Science, technology and innovation in Europe. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2010. – 129 p.